

Г.С. ГУЛИК¹

СИНЕРГЕТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ІНТЕГРОВАНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ВАЖЕЛІВ СТАЛОГО ЛІСОКОРИСТУВАННЯ

Звернено увагу на актуальні еколого-економіко-правові проблеми щодо збереження, відтворення та використання лісових ресурсів в Україні. Запропоновано розробити й увести в еколого-економічну галузь знань такий науково-дослідний напрям як "синергетичний економіко-правовий напрям". Подано пропозиції щодо доцільності розроблення окремої програми синергетичного економіко-правового напрямку, спрямованої на поетапний перехід від несталого до сталого лісокористування.

***Ключові слова:** синергетичний економіко-правовий напрям, стале лісокористування, екологізація лісового господарства, екологізація освіти, екологізація економіки, Екологічна Конституція Землі*

Постановка проблеми у загальному її вигляді та зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Серед найбільш актуальних питань, які стоять перед людством, є збереження, ефективне відтворення та раціональне використання лісових ресурсів. У наш час у лісовому секторі України існує значна кількість еколого-економічних та економіко-правових проблем, вирішення яких ставить перед науковцями складне завдання щодо осмислення сучасної тенденції розвитку лісового господарства і необхідності розробки принципово нової концепції, спрямованої на використання лісових ресурсів.

¹ ГУЛИК Григорій Степанович – заслужений юрист України, доцент кафедри історії України, політології та права, Національний лісотехнічний університет України. м. Львів, Україна. Тел.: 032-237-88-59

Ігнорування впродовж тривалого часу єдності процесу охорони, захисту, відтворення та раціонального використання лісових ресурсів в Україні призвело до значного виснаження лісів, зниження їх загальної продуктивності та погіршення структури лісового фонду. Отже, сьогодні (внаслідок незаконних рубань, пожеж, пошкоджень лісу тощо) Україна є лісодефіцитною країною (15,7% лісистості від загальної території, при оптимальній – 20% [10]). Лісодефіцит у країні сприяє породженню еколого-економіко-правової конфліктності інтересів громадян і держави щодо правил лісокористування.

Наявні суперечності між економічними та екологічними інтересами суспільства у сфері лісокористування часто призводять до різнобічного розуміння екологічних, економічних та правових завдань з питань охорони, захисту, відтворення та використання лісових ресурсів. Вирішення існуючих проблем потребує вдосконалення економіко-правових механізмів регулювання лісокористування шляхом прийняття державою спеціальних економіко-правових актів, а також екологізації освіти, економіки та поведінки населення, що забезпечило б практичну реалізацію концепції сталого лісокористування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблем. Оскільки ліси посідають важливе місце серед природних ресурсів, то в наш час науковці різних науково-дослідних напрямів надають особливого значення вивченню проблем лісових ресурсів, їх охорони й користування. У різних вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах (економічних, правових, екологічних та ін.) опубліковано чимало праць на тему лісокористування, що свідчить про зростання зацікавленості до вивчення проблем лісових ресурсів.

Різні еколого-економічні та правові аспекти охорони довкілля, захисту, відтворення та використання лісових ресурсів відображено у працях вітчизняних (В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, Б.В. Буркинського, Т.П. Галушкіної, Л.С. Гринів, А.П. Гетьмана, А.М. Дейнеки, Л.Г. Мельника, В.І. Мунтяна, І.М. Синякевича, Ю.Ю. Туниці, М.В. Шульги та ін.), а також зарубіжних (Г. Дейлі, Р. Костанзи, Д. Медоуза, М. Месеровича, Е. Пестеля, Д. Фарлея та ін.) вчених. Поряд з цим, із аналізу опублікованих теоретичних праць, методичних та

практичних рекомендацій, нормативних положень впливає, що більшість із них спрямовані на розгляд окремих засобів регулювання лісокористування. На наш погляд, для більш глибоких і детальних теоретико-методологічних та практичних досліджень у сфері лісокористування необхідний такий метод сучасної науки як синергетика. Синергетика – це новий міждисциплінарний науковий напрям, який вивчає закономірності виникнення, формування й розвитку систем, для яких є характерними відкритість (стан системи, в якому вона постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем, привласнює і відчужує сировину, енергію, інформацію, що робить систему незворотною), самоорганізація (природно-наукове вираження процесу саморуху системи, організаційна структура, яка здатна продукувати процеси самовідтворення за наявності внутрішніх і зовнішніх зв'язків) та нелінійність (системи, в яких характеристики залежать від процесів, що в них відбуваються, і які визначають нестійкість та невірноваженість системи). У таких системах спостерігається узгоджена поведінка підсистем, внаслідок чого зростає ступінь їхньої впорядкованості, тобто зменшується ентропія [3, 4]. Адже, синергетика, за визначенням вчених, це теорія самоорганізації в системах різноманітної природи. Вона пов'язана з явищами та процесами, внаслідок яких у системі можуть з'явитися властивості, якими не володіє жодна з частин. Оскільки йдеться про виявлення та використання загальних закономірностей в різних галузях, то такий підхід передбачає міждисциплінарність. Чимало науковців вважають, що ХХІ ст. є століттям міждисциплінарних досліджень. Це означає, що співробітництво в розробленні методів синергетичного підходу у вивченні існуючої соціо-еколого-економічної проблематики здійснюється науковцями різних галузей. Тому термін "синергетика" використовують як у природничих, так і в гуманітарній науках [9].

Метою роботи є застосування синергетичного принципу до розроблення теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій при дослідженні економіко-правової проблематики реалізації концепції сталого лісокористування.

Виклад матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Сучасні проблеми у лісогосподарському комплексі та їх поширення на інші галузі зумовлюють необхідність звернення до синергетичного, комплексного міждисциплінарного еколого-економічного та економіко-правового підходу під час вивчення проблематики теоретико-методологічних і практичних умов реалізації сталого лісокористування. Зазначимо, що теоретико-методологічні підходи до визначення сутності синергетики під час застосування міждисциплінарного економіко-правового вивчення системи сталого лісокористування є недостатньо досліджені. Тому вважаємо, що необхідно розробити й увести в еколого-економічну галузь знань такий новий науково-дослідний напрям як «синергетичний економіко-правовий».

Синергетичний економіко-правовий напрям – це новітній підхід у вивченні й осмисленні тих процесів, що відбуваються під час формування міждисциплінарного економіко-правового об'єднання науковців цих двох галузей з метою пошуку шляхів розв'язання наростаючих економічних, екологічних, ресурсних та інших проблем.

Таким чином, синергетика здатна давати відповіді на проблеми, що сьогодні виникають у еколого-економіко-правових процесах [5]. Саме тому, на наш погляд, більш ефективним механізмом в досягненні позитивного результату та виправлення існуючої ситуації у сфері лісокористування є застосування синергетичного економіко-правового підходу.

Сучасний науковий соціо-еколого-економічний аналіз підтверджує, що свідомість людини та її діяльність формуються залежно від наукового рівня теоретичних знань та практичних реалій буття. Недооцінка або ігнорування однієї із цих складових може призвести до непередбачуваних наслідків в природних та суспільних взаємозв'язках та процесах. Класична парадигма розвитку і пізнання – діалектика, є прикладом ігнорування або недооцінки практичного (повсякденного) індивідуального знання.

Синергетична парадигма, яка спрямована на міждисциплінарний напрям наукових досліджень, завданням якого є пізнання природних явищ і процесів на основі принципів самоорганізації систем, що складаються з підсистем, не ігнорує об'єктивні закони та закономірності. Вона досить обґрунтовано доводить, що більшість явищ і процесів, а також трансформація економічних, соціальних та інших відносин і інструментів здійснюються не за об'єктивними законами та закономірностями розвитку, а за самовиникаючими, непередбачуваними, самоорганізованими факторами, нелінійністю тощо, у яких людина з її потребами та інтересами, а також здатністю та можливістю їх задовольняти відіграє вирішальну роль [1].

Синергетика як теорія самоорганізації, долаючи стереотипи лінійного мислення та уявлення, зв'язки в якому мають жорсткий причинно-наслідковий характер, розглядає економіко-правові процеси лісокористування як динамічні, самоорганізуючі та висвітлює при цьому зовсім інший взаємозв'язок між його складовими, а також дає нове розуміння і значення концепції сталого лісокористування.

Тобто, синергетика долає бар'єри диференціації наук і робить об'єктом дослідження саме синтез та розкриває загальні закономірності розвитку систем будь-якої природи [4]. Застосування синергетичного підходу у сфері економіко-правових досліджень сталого розвитку дасть змогу отримати позитивний результат у галузі лісового господарства.

Наукові дослідження показують, що в наш час в Україні еколого-економіко-правові аспекти лісового сектору ще не зовсім відповідають умовам концепції сталого лісокористування, а значною мірою містять характерні ознаки "несталого лісокористування". З огляду на це, доцільно розробити окрему програму синергетичного економіко-правового напрямку, спрямовану на поетапний перехід від "несталого" до "сталого лісокористування". Поетапність шляху є об'єктивною закономірністю. Саме тому нинішня економіко-правова мотивація суспільного виробництва, яка закріплена в нормативних актах,

повинна зазнати позитивних змін і отримати всі характерні ознаки сталого розвитку, тобто мати еколого-економічну мотивацію суспільного виробництва.

Для досягнення сталого лісокористування, як це передбачено "Порядком денним на ХХІ століття" (Ріо-де-Жанейро, 1992 та 2012 рр.), людство повинно відмовитися від традиційного економічного мислення ХХ ст. і перейти на новий рівень еколого-економічних вимог ХХІ століття.

Формування сталого лісокористування в будь-якій країні неможливе без синергетичного підходу екологізації економіки (перетворення економіки, спрямованої на зменшення інтегрального еколого-деструктивного впливу процесів виробництва та споживання товарів і послуг) та екологізації права у природоохоронній та природоресурсній сфері.

Отже, сучасне лісокористування повинно ґрунтуватись на засадах формування концепції про тісний міждисциплінарний науковий взаємозв'язок між екологічним, економічним та правовим чинниками. У наш час еколого-економіко-правова проблематика визначає не лише ефективність функціонування усіх видів та форм господарської діяльності, але й принципіальні умови життєдіяльності людини.

Відсутність синергетичного, комплексного міждисциплінарного економіко-правового підходу до вивчення теоретичних та практичних основ сталого лісокористування є однією з причин, що негативно впливає на раціональне використання, відтворення, охорону та захист лісових ресурсів. Існування цих проблем, насамперед, пов'язано з тими принципами лісогосподарювання, які започатковані плановою економікою. Інституціональні засади сталого лісокористування та екологізація лісового господарства, які закладені в "Концепції реформування та розвитку лісового господарства України" (2006), а також в Законі України "Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" (від 21.12.2010), потребують синергетичних підходів під час еколого-економічних та економіко-правових досліджень формування системи сталого лісокористування.

Практична рекомендація методологічного характеру синергетики дає змогу домогтися результатів, спрямованих на формування сталого лісокористування, що відповідає контексту екологічних завдань, окреслених державою.

Оскільки нераціональна експлуатація лісів в одному регіоні світу може спричинити негативні глобальні наслідки, то вирішити проблеми, пов'язані з охороною, захистом, відтворенням та сталим використанням лісових ресурсів неможливо без активного й ефективного міжнародного еколого-економічного і правового співробітництва. Тому в наш час виникає необхідність координації зусиль всіх держав світу для забезпечення реалізації сталого лісокористування, визначення пріоритетних синергетичних еколого-економічних напрямів розвитку, умов правового регулювання природних ресурсів, що впливають на лісовий сектор, на екологічний, соціальний та економічний добробут країни.

Саме тому ідея розроблення й відповідного схвалення та прийняття Екологічної Конституції Землі (ЕКЗ) є вчасною й необхідною. Такий глобальний правовий акт дасть змогу вирішувати еколого-економічні та інші проблеми, пов'язані з природокористуванням. У цьому напрямі є певні позитивні зрушення.

Концепцію ЕКЗ досліджують та вдосконалюють вітчизняні й зарубіжні вчені з 1992 р. Результати досліджень опубліковано в багатьох наукових виданнях. Вони отримали схвалення на кількох міжнародних наукових конференціях в Україні та за кордоном. Ідея ЕКЗ набуває дедалі більшої актуальності з огляду на погіршення екологічної ситуації (повені, пожежі та інші екологічні лиха).

Офіційно ідею ЕКЗ проголошували на рівні ООН від імені України Л. Кучма (1997, 2000); А. Яценюк (2007); В. Ющенко (2008, 2009); В. Янукович (2011).

Важливо наголосити, що в концепцію ЕКЗ укладаються і проблемний Кіотський протокол щодо зміни клімату, і Монреальський протокол про запобігання зменшенню товщини озонового шару, і питання радіаційної

безпеки, і, зрештою, інші проблемні міжнародні угоди еколого-економічного напрямку [6].

Отже, погіршення екологічної ситуації на планеті взагалі і в лісокористуванні зокрема змушує розуміти необхідність пошуку та використання нового інструментарію для аналізу та вивчення проблем, наявних в соціальних та еколого-економічних процесах. Таким інструментом, на наш погляд, є синергетика та парадигма її застосування.

Потенціал синергетичної парадигми дає змогу змістити акценти з інституційної статичності на інституційну динаміку, з організаційного створення інститутів на їх самоорганізаційну процесуальність. Застосування до соціально-економічної проблематики основних принципів і положень синергетики дає змогу подивитися на процеси інституційних змін як на такі, що мають нелінійну, стрибкоподібну, біфуркаційну конфігурацію, виявити можливості створення синергетичних інституційних ефектів та нових джерел економічного зростання. Методологія економіко-правової синергетики дає змогу визначити розмаїття траєкторій, за якими може піти система сталого лісокористування після проходження точки біфуркації, зрозуміти нелінійність процесів становлення нових інституційних систем, виявити вплив інституційної інтенсифікації на процеси економіко-правової динаміки [8].

За словами В.А. Вагуріна, синергетика як теорія самоорганізації локальних систем і методологія міждисциплінарної спрямованості досліджень виконує на сучасному етапі розвитку науки системоутворюючу функцію головної основи нової революційної концепції пізнання. Інтегруючись з іншими сучасними теоріями динамічних процесів складних систем, вона дає початок радикальному зрушенню мислення від досліджень статичності стану систем і структур до розуміння процесів їх еволюційної динаміки [7].

Висновки. Початок третього тисячоліття для України характерний тим, що існує значна кількість еколого-економіко-правових проблем у сфері лісокористування, вирішення яких ставить перед науковцями складне завдання осмислення сучасних тенденцій розвитку лісового господарства та необхідності

використання новітнього методу сучасної науки, такої як синергетика. Виникнення синергетики зумовлено появою "міждисциплінарних проблем". Синергетика змінює стратегію наукового пізнання, запроваджує нову інтерпретацію багатьох фундаментальних принципів різних наук.

Відсутність синергетичного, міждисциплінарного економіко-правового підходу до вивчення теоретичних та практичних основ сталого лісокористування є однією з причин, що негативно впливає на раціональне використання, відтворення, охорону та захист лісових ресурсів.

Практична рекомендація методологічного характеру синергетики дає змогу домогтися результатів, спрямованих на формування сталого лісокористування, що відповідає контексту екологічних завдань, окреслених державою. Тому значення синергетичного підходу для вивчення економіко-правових аспектів в сучасних умовах є закономірним і вкрай необхідним.

Синергетичний метод у вивченні лісокористування дає змогу встановити не тільки закономірності самоорганізації соціуму у цій сфері, але й більш чітко усвідомити сутність її елементів як результатів та чинників їх розвитку.

Синергетичний підхід в економіко-правовій системі у сфері лісокористування перебуває в стані постійного взаємоз'язку та розвитку, напрями й інтенсивність яких визначаються низкою чинників, головним з яких є упорядкування суспільних відносин.

Різні чинники, такі як економічна та екологічна кризи, зміни нормативно-правової бази, нестабільність ринкової кон'юнктури, а також кліматичні зміни мають безпосередній вплив на розроблення і прийняття концепції сталого лісокористування. Серед труднощів реалізації принципів сталого лісокористування в сучасних умовах синергетичного підходу є неузгодженість економічних, екологічних та політичних інтересів соціальних груп та держав.

Оскільки нераціональна експлуатація лісів в одному регіоні світу тягне ланцюгову реакцію і спричиняє негативні глобальні наслідки, то вирішити проблеми, пов'язані з охороною, захистом, відтворенням та сталим використанням лісових ресурсів неможливо без синергетичного підходу,

активного й ефективного міжнародного еколого-економіко-правового співробітництва, схвалення та прийняття Екологічної Конституції Землі.

Для формування системи сталого лісокористування потрібно провести реформи в економічній, правовій, соціально-виховній та інших сферах. У лісовому секторі було б доцільно розробити окрему програму синергетичного економіко-правового напрямку, спрямовану на поетапний перехід від "несталого" до "сталого лісокористування".

Список використаних джерел

1. Білоус В.С. Синергетична парадигма і політична діяльність: методологічний потенціал та ефективність його реалізації http://papers.univ.kiev.ua/filosofija_politologija/articles/Synergetic_paradigm_and_political_activity_a_methodological_potential_and_efficiency_of_its_implementation_17260.pdf.

2. Богачёв Ю.С. Механизмы развития инновационной экономики в современных условиях / Ю.С. Богачёв, А.М. Октябрьский. // Экономическая наука современной России. – 2009. – № 2 (45). – С. 63-75.

3. Большой энциклопедический словарь: В 2-х т. / Гл. ред. А.М. Прохоров. – М.: Сов. Энциклопедия. – 1991. – Т. 2.

4. Вірченко В. Синергетичний підхід в економічних дослідженнях / В. Вірченко // Вісник Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2009. – Вип. 110. – С. 34-36.

5. Гулик Г.С. Синергетичний підхід у застосуванні економіко-правових інструментів під час формування системи сталого лісокористування / Г.С. Гулик // Наук. вісник Нац. лісотех. ун-ту України: зб. наук.-техн. праць. – 2012. – Вип. 22.15. – С. 331-335.

6. Екологічна Конституція Землі. Методологічні засади // За ред. акад. НАН України, д-ра екон. наук проф. Ю.Ю. Туниці. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2011. – 440 с.

7. Корунчак Л.А. Проблеми використання синергетичного підходу при дослідженні правових явищ / Л.А. Корунчак // Теорія та історія держави і права. Філософія права / Часопис Київського університету права. – 2011. – Вип. 3. – С. 58-62.

8. Решетило В.П. Экономическая синергетика институциональных изменений / Решетило В.П. – Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2006. – 288 с.

9. Синергетика [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

10. Указ президента України "Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів і зелених насаджень" (від 04.11.2008 р., №995/2008). [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995/2008>.

11. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии / Хакен Г.; Пер. с нем. – Москва-Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2003. – 320 с.

Г.С. Гулык

СИНЕРГЕТИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ ИНТЕГРИРОВАННОГО ПРИМЕНЕНИЯ ПРАВОВЫХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЫЧАГОВ УСТОЙЧИВОГО ЛЕСОПОЛЬЗОВАНИЯ

Обращено внимание на актуальные эколого-экономико-правовые проблемы относительно обеспечения, воспроизведения и использования лесных ресурсов в Украине. Предложено разработать и ввести в эколого-экономическую отрасль знания такое научно-исследовательское направление как "синергетическое экономико-правовое направление". Поданы предложения относительно целесообразности разработки отдельной программы синергетического экономико-правового направления относительно поэтапного перехода от неустойчивого к устойчивому лесопользованию.

Ключевые слова: синергетическое экономико-правовое направление, устойчивое лесопользование, экологизация лесного хозяйства, экологизация образования, экологизация экономики, Экологическая Конституция Земли

H.S. Hulyk

SYNERGETIC CONCEPT FOR INTEGRATED IMPLEMENTATION OF LEGAL AND ECONOMIC INSTRUMENTS OF SUSTAINABLE FOREST MANAGEMENT

The attention is focused on the relevant ecological economic and legal problems of reservation, restoration and use of forest resources in Ukraine. Synergetic economic and legal approach of scientific research is proposed to be developed and introduced into environmental economic discipline. The proposals for the development and adoption of the Program of synergistic economics and law direction aimed at the gradual shift from "unsustainable" to "sustainable forest management".

Key words: synergetic economic and legal direction, sustainable forest management, greening of forestry, greening of education, greening of economy, World Environmental Constitution